

Boshlang'ich Sinflarda Ta'lim - Tarbiyaning Bolalar Shaxsiyati Va Aqliy Rivojlanishida Tutgan O'rni

Qurboniyozova Mardona Fayzulla qizi¹

¹ Termiz iqtisodiyot va servis universiteti "Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi talabasi

Annatotsiya:

Ushbu maqolada ta'lim - tarbiya haqida, boshlang'ich sinf o'quvchilarining hayotida tutgan o'rni bilib olishingiz mumkin. Ta'lim -tarbiyaning bolalar shaxsiyati va aqliy rivojlanishiga qanday ta'sir qilishi, shaxsiy rivojlanish sifatleri haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, odob, axloq, bilim, aqliy rivojlanish, ijtimoiy ko'nikmalar.

Kirish. Aqliy tarbiya shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkurini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat bo'lib, uni samarali yo'lga qo'yish asosida dunyoqarash shakllanadi. Abu Nasr Forobiyning e'tiroficha, inson aqli, fikri uning ruhiy jihatdan yuksalishining mahsulidir. Inson bilimlarni o'zlashtirar ekan, borliqda tirik mavjudotning yaratilish tarixigacha bo'lgan ma'lumotlarni o'zlashtira oladi, ularni yaratadi, ilmiy jihatdan asoslaydi. Allomaning mazkur fikrlarini davom ettirgan holda Abu Rayhon Beruniy quyidagilarni ilgari suradi: «Inson narsa va hodisalarning faqat tashqi sifati hamda xususiyatlari haqida bilim olmay, balki tafakkuri, aqli tufayli narsa va hodisalarni taqqoslaydi, biri-biri-bilan solishtirib ko'radi, o'z bilimlarining chinligini aniqlaydi».

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim-tarbiya berishda baadiiy asarlarning o'rni juda katta. Turli janrdagi asarlarda tasvirlangan ijobiy va salbiy qahramonlarning sarguzashtlari bilan tanish orqali kichik yoshdagi kitobxonlar o'zlariga tegishli xulosa chiqaradi, ularning fazilatlarini egallashga, yomon illatlarini esa o'zida namoyon qilmaslikka intiladi. Shuning uchun ham bugungi kun yoshlarini kitob bilan do'st qila olishga intilish dolzarb masaladir. O'quvchilarga iqtisodiy tarbiya berish ularni tejamkor, tadbirkor bo'lib ulg'ayishlariga yordam beradi. Badiiy asarlar orqali ularga mehnatsevarlik, tejamkorlik sifatlarini singdirish iqtisodiy tarbiyaning dastlabki ko'rinishidir.

Boshlang'ich sinflarda badiiy asarlarning eng ko'p o'rganiladigan janriy turi bu ertakdir. Ertak xalq og'zaki ijodida eng keng tarqalgan janr bo'lib, ularda kishilar hayotida uchraydigan oddiy hodisalar va fantastik sarguzashtlar hikoya qilinadi. Ertaklarning ko'pida real hayot tasviri fantastik elementlar bilan qo'shilib ketadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ertak bilan amaliy tanishtiriladi. Ertakning o'tkir maroqli syujeti, voqea rivojidadagi favqulodda, ajoyib vaziyat bolalarni maftun qiladi; undagi mard, kuchli, topqir, dovyurak, chaqqon qahramonlar, ertakning g'oyaviy yo'nalishi, undagi ezgu kuchning – yaxshilikning doimo g'alaba qilishi bolalarni o'ziga tortadi. Ertakda qabul qilingan hikoya qilish shakli, bir xil so'z va iboralarning qayta-qayta takrorlanib turishi, ohangdorligi, tilining ta'sirchanligi, ifodali vositalarining jonliligi bolalar uchun juda qiziqarlidir. Ertakda qatnashuvchilar ko'pincha rahmdil, saxiy, adolatli hamda ularning aksi bo'lgan yovuz, baxil, ochko'z obrazlarga bo'linadi.

Boshlang'ich sinflarda ta'lim-tarbiya bolalar shaxsiyati va aqliy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bu davrda bolalar o'zlarining shaxsiyati, fikrlash qobiliyati, hissiyotlari va ijtimoiy munosabatlarini shakllantiradilar. Quyida boshlang'ich sinflarda ta'lim-tarbiya jarayonining bolalar shaxsiyati va aqliy rivojlanishidagi o'rni haqida ba'zi asosiy jihatlar keltirilgan:

1. Aqliy rivojlanish: Boshlang'ich ta'lim davrida bolalarning aqliy qobiliyatlari, mantiqiy fikrlash, muammoni hal qilish ko'nikmalari rivojlanadi. Ta'lim jarayonida yangi bilimlar olish orqali bolalar o'zlarini ifoda etish va fikr almashish qobiliyatini oshiradilar.
 - O'z-o'zini anglash: Boshlang'ich sinflarda bolalar o'zlarini tanib olishni boshlaydilar. Ular o'z hissiyotlari, qobiliyatlari va qiziqishlarini aniqlashadi.
 - Axloqiy qadriyatlar: Ta'lim jarayonida axloqiy me'yorlar, to'g'ri va noto'g'ri tushunchalari shakllanadi. Ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan berilgan tarbiya bolalarning axloqiy xulq-atvorini belgilaydi.
 - Ijtimoiy munosabatlar: Sinfdoshlar bilan muloqot qilish orqali bolalar ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'ladi. Do'stlik, hamkorlik, rahbarlik kabi tushunchalarni o'zlashtiradilar.
2. Shaxsiy sifatlarning shakllanishi: Bolalar bilan ishlash jarayonida o'z-o'zini anglash, mustaqil qarorlar qabul qilish, javobgarlik hissi kabi shaxsiy sifatlarni shakllanadi. Ularning individual xususiyatlari va qobiliyatlari e'tiborga olinishi zarur.
 - Kognitiv ko'nikmalar: Boshlang'ich sinflarda bilim olish jarayoni kognitiv faoliyatni rivojlantiradi. Matematikada hisob-kitob qilish, til o'rganishda lug'at boyligini oshirish kabi faoliyatlar bolalarning mantiqiy fikrlashini mustahkamlashga yordam beradi.
 - Ijodkorlik: Ta'lim jarayonida ijodiy topshiriqlar (rasm chizish, hikoya yozish) orqali bolalarda ijodkorlik qobiliyatlari rivojlanadi.
 - Muammolarni hal etish: O'yinlar va jamoaviy faoliyatlar orqali bolalar muammolarni hal qilish ko'nikmalarini egallaydilar.
3. Ijtimoiy ko'nikmalar: Boshlang'ich sinflarda guruhda ishlash, do'stlik, hamkorlik kabi ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlari mavjud. Bu bolalarga boshqalar bilan munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi.
4. Emotsional rivojlanish: Ta'lim jarayoni davomida bolalarda turli hissiyotlarni tushunish va boshqarishni o'rganish imkoniyatlari paydo bo'ladi. O'z his-tuyg'ularini ifoda etish va boshqalar bilan empatiya qurish ko'nikmalari shakllanadi.
 - Hissiyotlarni ifoda etish: Bolalar hissiyotlarini qanday qilib ifoda etishni o'rganadilar. Bu ularning emotsional barqarorligini oshirishga yordam beradi.

- Empatiya: Sinfdoshlariga nisbatan empatiya tuyg'usini rivojlantirish, boshqalarning his-tuyg'ulariga hurmat bilan yondashishga olib keladi.
- 5. Motivatsiya va qiziqish: Boshlang'ich ta'lim jarayonida bolaning bilim olishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish muhimdir. O'yinlar, interaktiv faoliyatlar orqali bolalarning qiziqishini rag'batlantirish mumkin.
- 6. Ko'nikma va malakalarni rivojlantirish: Boshlang'ich sinflarda asosiy ko'nikmalar (o'qish, yozish, hisoblash) shakllanadi va bu keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorgarlik ko'rishda muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, boshlang'ich sinflarda ta'lim-tarbiya jarayoni bolaning shaxs sifatlarini ishlab chiqishda va ularning aqliy salohiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Bu davrda to'g'ri yo'naltirilgan ta'lim usullari bolalarning kelajakdagi muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ushbu bosqichda, bolalar hayotining dastlabki yillarida o'zlarini anglash, jamiyatda o'z o'rnini topish va asosiy ko'nikmalarni shakllantirish jarayonidan o'tadilar.

Tarbiya jarayonida muhim ahamiyatga ega bo'lgan asosiy jihatlar:

- Axloqiy qadriyatlar: Yaxshilik-yomonlikni ajratishni o'rganish, adolat, samimiyat kabi axloqiy qadriyatlarni singdirish.
- Mustaqil fikrlash: Bolalarni mustaqil qaror qabul qilishga undash va ularning shaxs sifatida rivojlanishini qo'llab-quvvatlash.
- Ta'limning metodik asoslari:
- Faol ta'lim metodlari: O'yinga asoslangan darslar, guruhli ishlash usullari orqali bolalarning faolligi oshiriladi.
- Differensial yondashuv: Har bir bolaning individual xususiyatlariga e'tibor berilishi uning shaxs sifatida rivojlanishini ta'minlaydi.

Ta'lim va tarbiya inson hayotida muhim o'rin tutadi. Ular nafaqat bilim berish, balki shaxsni rivojlantirish, axloqiy va madaniy qadriyatlarni o'rgatish jarayonlarini ham o'z ichiga oladi. Quyidagi fikrlar ta'lim va tarbiya haqidagi ba'zi asosiy tushunchalarni ifodalaydi:

1. Ta'lim - bilim manbai: Ta'lim insonni yangi bilimlar bilan tanishtiradi, uning dunyoqarashini kengaytiradi va fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.
2. Tarbiya - axloqiy qadriyatlarni shakllantirish: Tarbiya orqali insonning axloqiy me'yorlari, ijtimoiy mas'uliyat hissi va yaxshi odob-axloqi shakllanadi.
3. Shaxsning rivojlanishi: Ta'lim va tarbiya jarayonlari shaxsning intellektual, emotsional va ijtimoiy jihatdan rivojlanishiga yordam beradi.
4. Madaniyatni saqlash: Ta'lim orqali milliy madaniyat, an'analar va tarix avloddan-avlodga o'tkaziladi.
5. Ijodkorlikni rag'batlantirish: Ta'lim jarayoni ijodkorlikni rivojlantirishga, yangi g'oyalar yaratishga imkoniyat beradi.
6. O'z-o'zini anglash: Ta'lim va tarbiya shaxsga o'zining ichki imkoniyatlarini anglashda yordam beradi, bu esa o'z-o'zini mukammallashtirishga olib keladi.
7. Ijtimoiy integratsiya: Ta'lim turli ijtimoiy guruhlar orasida ko'prik vazifasini o'taydi, bu esa jamiyatda birlashuvni ta'minlaydi.

Shu sababli ta'lim va tarbiyaning ahamiyatini inobatga olish zarur bo'lib, har bir inson o'z hayotida ularni to'g'ri yo'l bilan amalga oshirishga intilishi lozim.

Xulosa. Boshlang'ich sinflarda ta'lim - tarbiya bolalarning shaxsiyatini shakllantirishda va aqliy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda juda muhimdir. Ushbu davrda berilgan bilimlar, ko'nikmalar va tarbiyaviy qadriyatlar kelajakdagi muvaffaqiyatli hayot uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun boshlang'ich ta'lim jarayoniga e'tibor berish lozim.

Boshlang'ich sinflarda ta'lim- tarbiyaning mazmuni nafaqat bilim berishga qaratilgan, balki bola shaxsining to'g'ri shakllanishi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni ham rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Shu tariqa, boshlang'ich ta'lim davri bolaning kelajakdagi muvaffaqiyatli hayoti uchun poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Davlatovna N. R. Indikatorlar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilari faoliyatini diagnostika qilishning o'ziga xosligi //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1A. – C. 51-55.
2. Abdisamatova M., Norqobilova R. INNOVATION YONDASHUV ASOSIDA TARBIYA DARSLARINI TASHKIL ETISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 1.
3. Норкабилова Р. ХОРИЙ ФАНЛАРДАН БОЛАЛАРНИНГ МАКТАБГА ТАЙЙОРГАРЛИГИНИНГ ДИАГНОСТИКАСИ //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 11.
4. Normurodova H., Norgabilova R. VALUE OF MATHEMATICS IN PRIMARY GRADES //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 2. – №. 1.
5. R.D Norqobilova, S.A Abdullayeva. DIAGNOSTIKA PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. - Academic research in educational sciences, 2023
6. Norqobilova R. D. Methods of improving the mechanisms of diagnosing the mother language ability of primary class student's //The role of science and innovation in the modern world. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 139-143.
7. Norqobilova Rayhona Davlatovna. BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA SHARQ MUTAFAKKIRLARINING TUTGAN O'RNI. Yosh mutaxassislar, 2023.
8. Уралова, М. (2023). ВО'ЛАЖАК БОШLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHISINING IJODIY-METODIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(11).
9. Уралова Мухабата Санджаровна. (2023). Подготовка будущих учителей начальных классов к творчески-методической деятельности на основе интегративного подхода. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 3(3), 390–393.
10. Abduraimovna, D. S. (2023). TYPES OF REFLEXIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN THE PEDAGOGICAL EDUCATION SYSTEM. *Open Access Repository*, 4(03), 31-40.